
Anmeldelser

---

strakt ontologi og en meget fordringsfuld apriorisme, der foregiver at have formuleret noget, der til forveksling ligner en universel ontologi. Men betydning er ikke reducérbar til konsistens, ligesom virkeligheden ikke er reducérbar til analytisk aprioriske deduktioner.

Epilog

Sørlander skal have tak for sit værk. Det er tankeinciterende og kritikbehøvende. Det vil forhåbentligt kunne provokere både fagfilosoffer, videnskabsfolk og almindelige dødelige læsere i mange år fremover, selv om det vanskelige og stringente værk nok aldrig bliver en bestseller; dertil er de biografisk-identifikatoriske og eksistentielt-motiverede momenter for fraværende. Det skal han ikke klandres for; thi ambitionen er at tænke filosofi som et strengt apriorisk forehavende i åbenlys konflikt med den relativistiske tidsånd. Samtidig arver den på bedste facon den "store" filosofis ambitioner; men den vil ikke bare arve Kant, men også overskride ham. Sørlanders tænkning er ret-haverisk; den ligner Peter Zinkernagels. Begge vil nok kunne finde på at kunne rubricere enhver kritiker, som: (a) én, der endnu ikke har forstået filosofien og dendeduktive logik, (b) én, der med vilje misforstår forehavendet; thi både Sørlander og Zinkernagel har jo "uomgængeligheden" på deres side, om end selvfølgelig på hver deres måde.

Steen Nepper Larsen

Verden ifølge Kai Sørlander

Kai Sørlander: *Det Uomgængelige. Filosofiske Deduktioner* (forord af G.H. von Wright), Munksgaard Rosinante 1994, 168 sider, kr. 168,-.

*

I. Den store, finske filosof Georg Henrik von Wright giver Kai Sørlanders bog, *Det Uomgængelige* følgende ord med på vejen i sit forord: "En bog som *Det Uomgængelige* bliver ikke en bestseller. Men den har forudsætninger for engang at blive betragtet som en klassiker i dansk filosofi fra dette århundrede" (p.11).

Når von Wright tilskriver Sørlander og hans bog dette fine prædikat (at den har forudsætninger for engang at blive en "klassiker i dansk filosofi" i vort århundrede), så er det naturligvis et udsagn med en vis tyngde. Derfor forekommer det mildest talt uforståeligt, at Sørlander tidligere har fået afvist en afhandling på Københavns Universitet (jf. interview i *Ekstrabladet*, den 27. september 1994), som "...var gået hen over hovederne på professorerne". Jeg skal ikke her tage stilling til, om det måske siger mere om det faglige miljø på Filosofisk Institut på Københavns Universitet end om Sørlander.

II. Hvis vi indledningsvis ser på bogens komposition, så er der først von Wrights forord (pp.7-11); *en optakt*, hvor Sørlander fremlægger sin interpretation af, hvad filosofi er, og hvad det er, den beskæftiger sig med (pp.13-18); syv kapitler (pp.19-165),

---

Anmeldelser

---

en afrunding samt noter.

Bogens syv kapitler omhandler de, efter Sørlanders mening, uomgængelige ved vor virkelighed og vor situation. I Sørlanders "programerklæring", *Filosofiens vej til sig selv* (pp.19-38) foretager han en skarp demarkationslinje mellem de modale udtryk nødvendighed og mulighed. Filosofiens opgave bliver "...at bestemme, hvad der nødvendigt må gælde for enhver mulig verden" (p.19). Han afviser her empirien, vort erfaringsliv, da det er kontingent – muligt, men ikke nødvendigt. Kort sagt, så må det for Sørlander være et krav, "at vi begynder at sætte alt, hvad der kunne være anderledes – og det vil sige alle præmisser, som har det mindste empiriske indhold – til side" (25). Denne desavouering af empirien går igen i hans definition af sandhed, der defineres som "...den egenskab, med hensyn til hvilken påstande står i konsistensrelationer" (p.33).

Den filosofiske "praksis" er for Sørlander helt igennem teori som klart demarkeret fra empirien og vort konkrete erfaringsliv og livsform. Det betyder, at den konkrete verden bliver reduceret til "...hvad der kan beskrives i sande empiriske påstande" (p.34).

Med udgangspunkt i denne formallogiske programerklæring analyserer Sørlander dø-refter (i) rum og tid (pp.39-59), (ii) kausalitet (pp.60-76), (iii) betingelser for rumlige objekter (pp.77-100), (iv) betingelser for liv (pp.101-114), (v) betingelser for bevidsthed (pp.115-140) og endelig (vi) etik (141-165).

Rum og tid er for Sørlander grundlæggende træk ved verden. Han *afslører* her, hvordan begrebet verden implicerer en antagelse af rum- og tidsparametre. De objekter, som

kan refereres til i simple empiriske påstande, kalder han for *primære objekter* (p.42), og om dem gælder det, at de er såvel i rum som i tid. Og Sørlander er "fræk" nok til at give et konkret eksempel på disse begrebers meta-teoretiske status ("Jeg kan ikke beskrive den situation, hvori jeg skriver disse ord, uden at bruge rum- og tidsbegreber", p.41), til trods for at han tidligere (p.25) har afvist de konkrete erfaringer som havende nogen som helst privilegeret status i hans formallogiske system.

Kausalitet er for Sørlander et *rent* formallogisk eller begrebslogisk problem. I Humes billard-eksempel er der tale om, at en kugle A's tilstand forandres af en kugle B, og at B derfor er årsag til A's forandring. At et objekt forandres betyder for Sørlander, at "...det faktisk tilkommer uforenelige prædikater til forskellige tidspunkter" (64). Men der kan ikke være tale om en logisk implikation, da der så ville være tale om en kontradiktion, der 'er' og 'er-ikke' på samme tid (og i samme rum). Det må være en implikation, der involverer faktuelle omstændigheder. Og det er denne ændring i de faktuelle omstændigheder Sørlander omtaler som kausalitet, Sørlander slutter kapitlet af med en diskussion om metafysisk determinisme og erklærer her på den ene side, at kausalitetsprincippet synes at plædere for en metafysisk determinisme, men at vore erfaringer (!) på den anden side synes at modbevise dette, bl.a. vor opfattelse af os selv som personer, der handler under ansvar. (Ansvar implicerer en fri vilje).

I afsnittet om betingelserne for muligheden af rumlige objekter diskuterer Sørlander

---

Anmeldelser

---

nu det, han kalder for den mikro-fysiske indeterminisme, dvs. det forhold, at genstande må være opbygget af mindre strukturer, der atter består af mindre dele, indtil vi når ned til udelelige partikler. "Deler man noget af en vis materie, så kan delene stadig være af samme materie (...) De pågældende dele kaldes enten atomer eller molekyler. De kaldes atomer, hvis de direkte er opbygget af elementarpartikler. Og de kaldes molekyler, hvis de er opbygget af atomer" (p.93). Om disse elementarpartikler – den mikro-fysiske indeterminisme – konkluderer Sørlander, at den "er en kausal-logisk betingelse for, at primære objekter – almindelige makro-fysiske, rumlige objekter – *kan eksistere*" (p.97).

Han forlader herefter det mikro-fysiske beskrivelsesniveau og tager sig nu af kategorien "person" som et yderligere element i hans deduktion af de uomgængelige træk ved verden. Hvilke to træk er det så, der karakteriserer os ud over det fysiske? Det ene er, "...at vi er levende. Og det andet er, at vi har bevidsthed" (p.101).

At være levende er for Sørlander at være formålsrettet. Ikke nok med det; denne formålsrettethed er knyttet til opretholdelse af sin egen eksistens (p.104). Sørlander når frem til – eller deducerer sig frem til – at disse levævæsner har nogle særlige 'biologiske enheder', som han kalder 'organer' (p.107). Om de organer søger han nu at finde den kausale betingelse for den formålsrettethed, han har konstateret er karakteristisk for levævæsner. Den finder han i vores genmateriale – vor genetiske kode. "Her er altså givet, at et levævæsen må være udvik-

let af en fysisk 'kim', der indeholder determinanter for de fysiske processer, som er nødvendige for dannelsen af levævæset" (p.109).

Bevidsthed er traditionelt det karaktertræk, der adskiller os fra dyrene. Sørlander har tidligere konstateret, at levævæsner har formålsrettethed som primær egenskab. Men hvad så med os mennesker? "For os mennesker gælder specielt, at vi kan handle ansvarligt – at vi kan være personer" (p.116). Et bevidsthedsvæsen har to træk, (i) at det kan sanse, og (ii) at det har visse tilbøjeligheder (p.119). Det er imidlertid ikke nok for at kunne handle forsvarligt, det må have et sprog (p.121) og navnlig hukommelse (p.125), så det kan lære af sine tidligere erfaringer.

I bogens sidste kapitel om etik diskuterer Sørlander begrebet demokrati i forhold til moralske normer. Moralske normer er logisk nødvendige (p.144). Hans etiske grundfordringer er: "Handl i konsistens med, at du fortsat kan leve som person, og desuden i konsistens med, at også andre personer fortsat kan leve som personer" (p.147). Denne fordring stiller os i Sørlanders tolkning også over for det krav ikke bare at lade os styre af vore tilbøjeligheder (p.158). Til slut diskuterer Sørlander en rationel begrundelse for etikken ud fra Mill og Kants positioner, dvs. en nytteetik over for en pligtetik. Han hævder at Mills etik ikke kan stå som basis for en konsistent etik, mens Kants position er mere 'konsistent', da den handler om, hvordan vi skal handle uafhængigt af vore ønsker (p.161).

Hvordan vil Sørlander indrette sit sam-

Anmeldelser

---

fund baseret på sin etiske grundfordring? Den skal bygge på ligestilling (p.162) Det betyder en eksklusion af 'ensidige magtforhold' (p.163), og derfor konkluderer Sørlander, "...at en form for demokrati er nødvendig betingelse for at sikre ligestilling over for den politiske magt" (p.164).

III. Sørlanders filosofiske deduktioner er ikke nogen 'let læsning'. Jeg skal her skitsere to felter i Sørlanders fremstillingslogik, som jeg anser for yderst problematiske for hans fremstilling, (1) dens definitionslære og (2) dens rekursbasis.

(1) Den anvendte definitionslære

Det begrebsmæssige nøgleord for Sørlander er *konsistens*. Det definerer han på følgende måde: "Først blev det nødvendige defineret ved begrebet 'konsistens': som det, der ikke konsistent kunne være anderledes. Så blev påstande defineret som det, der mest elementært står i konsistensrelationer. Videre fulgte en erkendelse af, at påstande står i konsistensrelationer afhængigt af betydningen af de betegnelser, hvormed de udtrykkes. Endelig kunne så konkluderes, at der må være en indbyrdes afhængighed mellem betydningen af betegnelser og konsistensrelationer mellem påstande" (p.30, jeg fremhæver, mbm).

Når jeg tager udgangspunkt i det citat, så er det fordi *konsistens* er nøgleordet for hele Sørlanders bog og central for hans "formallogiske" metode.

Konsistens defineres som "det, der ikke konsistent kunne være anderledes". Forklarer det, hvad konsistens er? For mig at se gør det ikke. En traditionel filosofisk defini-

tion af konsistens og inkonsistens (betragtes som indbyrdes kontradiktoriske) er, at en klasse af udsagn eller påstande er inkonsistente, hvis de "implicerer" en kontradiktion eller har kontradiktoriske konsekvenser – ellers er klassen konsistent.

Konsistens bliver her defineret binært,¹ dvs. ud fra tilstedeværelse eller fravær af egenskaben konsistens. Men Sørlander forklarer ikke dermed, hvad konsistens er. Derfor optræder hans definition som en kvasi-cirkulær definition af typen 'en filosof er det, der *ikke* er en ikke-filosof'. Der er mao. tale om en selv-refererende definition, men en selv-refererende definition, der er binær (en binær rekursiv definition).

I de fleste lærebøger i disciplinen logik stilles der oftest nogle helt specifikke krav til væsensdefinitioner:

- en definition skal udtrykke de essentielle egenskaber ved arten
- en definition må ikke være cirkulær
- en definition må hverken være for bred eller for snæver
- en definition må ikke udtrykkes i tvetydigt, dunkelt eller figurativt sprog
- en definition bør ikke være benægtende, hvor den kan være bekræftende

Om den cirkulære definition siger logikeren Irving M. Copi: "It is obvious that if the definiendum itself appears in the definiens, the definition can explain the meaning of the term being defined only to those who understand it (...) This rule must be understood, when applied to definition by genus and difference, not merely to rule out letting the definiendum appear in the definiens, but

---

Anmeldelser

---

also to rule out using any synonym of it" (*Introduction to Logic*, Macmillan 1987, p.159).

Dersom Sørlander bekender sig til en formal-deduktiv metode, hvori den filosofiske diskurs er erfaringsuafhængig (*a priori*) og reduceret til konsistensrelationer mellem sande påstande, så må mindstekravet være, at hans 'system' ikke forbyrder sig mod den traditionelle definitionslære, dersom nøgleordet skal være konsistens. Sørlanders binær cirkulære eller binær rekursive definition har her klart den synonymitet (om end den er binær), som Copi afviser.

Alvoren eller dybden i Sørlanders filosofiske "deduktioner" skygges derfor af den mangelfulde definitionslære, som den citerede passage er et prægnant udtryk for, og noget, man ikke ville forvente af en, der i von Wrights forord "...har et omfattende kendskab til moderne filosofisk logik" (8).

(2) *Rekursbasis*

Den mangelfulde definitionsstrategi er nært forbundet med mit andet problemkompleks, nemlig fraværet af en etableret rekursbasis for den filosofiske diskurs.

Når jeg taler om rekursbasis, så drejer det sig om reference, dvs. filosofiens udstrakte hånd til læseren. En rekursbasis markeres tekstuel i en filosofisk tekst ved at eksplisitere eksempler på filosofiske venner eller fjender (navn på filosof og/eller dennes værk). Og her må jeg konstatere, at Sørlanders fremstilling har samme selvrefererende, tautologiske eller rekursive karakter, som hans definition af konsistens.

Det er meget sjældent, at Sørlander giver

sine læsere en chance for at pejle sig ind på den filosofiske tradition, Sørlander skriver ud fra. Han nævner i sin filosofiske programerklæring kort den tidlige Wittgenstein (p.23 og pp.35-36) og Kant (pp.27, 138 og 160), men ellers er det meget sparsomt med referencer til den tradition, som Sørlander repræsenterer eller forholder sig kritisk til. Dette fravær af fælles referenceområde eller rekursbasis gør, at Sørlanders fremstilling får selvreferencens præg. Problemet med den filosofiske 'indplacering' er von Wright også inde på i sit forord idet han hævder, at det kan være svært at finde Sørlanders position i moderne filosofi. "Spørgsmålet [hvilken tradition eller retning, mbm] er ikke let at besvare, dels fordi Sørlanders arbejde udmærkes af stor selvstændighed, dels fordi han kun sjældent direkte tager stilling til andre filosofiske opfattelser" (p.8).

Når Sørlander i sine afsluttende bemærkninger (Afrunding, p.166) hævder, at "filosofien lukker sig om sig selv", så er denne lukning af filosofien i hans bog også en eksklusion af læseren, når der ikke etableres nogen rekursbasis for den filosofiske diskussion. Eller anderledes udtrykt, så er hans bog mere udtryk for en monolog, dvs. enetale, end en dialog med den filosofiske tradition og med den/ de læsere, der ikke nødvendigvis er bekendt med de problemstillinger, som Sørlander behandler i sin bog.

IV. Sørlanders bog om de uomgængelige træk ved vor virkelighed og vor situation præsenterer *et* syn på, hvad filosofi er, og hvad den beskæftiger sig med. Det er en filosofi, som Sørlander præsenterer som filo-

---

Anmeldelser

---

sofien 'der lukker sig om sig selv'. Sørlanders reduktionisme fremgår af, at der kun tales om filosofien, ikke om flere filosofier eller flere filosofiske praksiser.

I den forskergruppe, hvortil jeg er associeret, *Forskergruppen for Økologi, Sprog og Ideologi* (ØSI-gruppen, Odense Universitet), står vi i et polært modsætningsforhold til det filosofi- og virkelighedssyn, som Sørlanders bog er udtryk for:

I vor interpretation er

- filosofi en praksis, der giver foreløbige løsningsforslag til vitale og væsentlige problemstillinger (fx den økologiske krise);

- filosofi er en dialektisk-eksperimental filosofi, der involverer erfaringer og eksperimenter ligesom erfaringsvidenskaberne samt argumenter, teorier og idealiserede modeller ligesom de teoretiske discipliner;

- filosofien og den filosofiske diskurs er del af en modsætningskonjunktur (køn, alder, race, indre-ydre, klasse, autoritet, ideologi, by-land, kultur-natur, privat-offentlig, fjern-nærkommunikation), og en af disse er altid historisk dominerende.

At Sørlanders filosofiske deduktioner viser sig modsætningsfyldte, er kun naturligt og det, der muliggør den filosofiske dialog, for uden forskelle ville der ikke være givende diskussioner om, hvad filosofi er, og hvad den beskæftiger sig med.

Note

1 "Binary feature. A property which can be used to classify linguistic units in terms of two mutually exclusive possibilities, such as in PHONOLOGY the presence versus the absence

of VOCAL-CORD vibration, or lip-ROUNDING. Binary features are a major organisational principle of DISTINCTIVE FEATURE theories of phonology, where it is conventional to mark the opposition using +/- in square brackets; e. g. a sound is characterised as [+ voice] or [- voice]. Binary features are also established in GRAMMATICAL and SEMANTIC analyses of LEXICAL ITEMS, within generative grammar, where the same TRANSCRIPTIONAL convention is used, e.g. NOUNS have such properties as [+ common], [- common]. Binary features stand in contrast to 'unary' and 'multi-valued' ('n-valued' or 'n-ary') features" (David Cristal. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell 1991: 38).

Martin Bruun Møller